

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญ

ภูมิปัญญาท้องถิ่น เป็นความรู้ความสามารถและทักษะดั้งเดิมของประชาชนในท้องถิ่น ที่ได้รับการสืบทอดต่อกันมาจากรุ่นสู่รุ่น เป็นองค์ความรู้ของปราชญ์ชาวบ้านที่ได้รับการถ่ายทอดต่อกันมาและทำให้คนในชุมชนมีความผูกพันกันเหมือนเครือญาติอย่างเหนียวแน่น ภูมิปัญญาท้องถิ่นจึงเป็นสิ่งสำคัญที่มีคุณค่าควรได้รับการจัดการเพื่อการอนุรักษ์และถ่ายทอดต่อ ชุมชนรุ่นหลัง (หนึ่งฤทัย ไชยเดช, 2554) ประเทศไทยเป็นประเทศที่มีวัฒนธรรมอันดีงาม และมีภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีคุณค่ามากมายในหลากหลายด้าน เช่น การแพทย์ วิทยาศาสตร์ รวมถึงข้าวของเครื่องใช้ต่าง ๆ ซึ่งในปัจจุบันพบว่าประเทศไทยมีการนำภูมิปัญญาท้องถิ่น มาสร้างผลิตภัณฑ์เพื่อจำหน่ายเป็นการสร้างอาชีพสร้างรายได้ให้แก่ครอบครัวและชุมชน อย่างหลากหลาย แต่ในยุคของการแข่งขันทางเทคโนโลยีและเศรษฐกิจในปัจจุบันที่ทำให้สินค้า หรือผลิตภัณฑ์อยู่รอดและได้รับความนิยมอย่างยั่งยืนจะต้องมีความแตกต่างและไม่ซ้ำแบบเดิม แนวคิดเศรษฐกิจสร้างสรรค์ จึงเป็นแนวคิดใหม่ในการพัฒนาเศรษฐกิจในยุคการแข่งขันได้เป็นอย่างดี (รัฐภาพร เกตานนท์ แนวแห่งธรรม, 2560)

เสื้อจันทบุรี หรือเสื้ออกของจังหวัดจันทบุรีนั้น เดิมเป็นงานหัตถกรรมครัวเรือนซึ่งได้รับการพัฒนาสืบทอดกันมาจากรุ่นสู่รุ่นเป็นเวลานานนับร้อยปีมาแล้ว เป็นงานหัตถกรรมในครัวเรือนที่มีความละเอียดอ่อนบ่งบอกถึงความสุขุมรอบคอบ และผสมผสานกับลวดลายที่งดงาม บ่งบอกถึงความอ่อนโยนของจิตใจผู้ทอเสื้อที่เรียกกันว่า “เสื้อจันทบุรี” นับเป็นการนำเอาภูมิปัญญาท้องถิ่น มาผสมผสานกับวัสดุที่เกิดในธรรมชาติผนวกเข้ากับสีสันทนและลวดลายซึ่งมีความโดดเด่น เป็นเอกลักษณ์ในตัวเอง เปรียบเสมือนเครื่องบอกเล่าเรื่องราวและวิถีชีวิตของคนจันทบุรีในอดีต (สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดจันทบุรี, 2561) ปัจจุบันได้มีการพัฒนาต่อยอดพร้อมที่จะถ่ายทอดไว้ให้ ลูกหลานต่อไปในอนาคต ผู้วิจัยจึงมีความสนใจที่จะศึกษาการพัฒนาผลิตภัณฑ์ภูมิปัญญาท้องถิ่น ของกลุ่มทอเสื้อบ้านท่าแฉลบซึ่งได้มีการรวมกลุ่มกันพัฒนาผลิตภัณฑ์ที่สะท้อนถึงภูมิปัญญาท้องถิ่น ที่มีความงดงามและทรงคุณค่าเพื่อส่งเสริมและพัฒนาอาชีพของคนในชุมชน โดยอาศัยแนวคิด เศรษฐกิจสร้างสรรค์ แก้ปัญหาและพัฒนาผลิตภัณฑ์ ตลอดจนสร้างมูลค่าเพิ่ม ซึ่งนอกจาก จะเป็นการอนุรักษ์และสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นไม่ให้เสื่อมสลายไปตามกาลเวลาแล้ว ยังเป็นการพยายามดำเนินงานของกลุ่มอาชีพเพื่อนำไปสู่การพึ่งตนเองได้ เป็นชุมชนเข้มแข็ง มีการพัฒนาอย่างยั่งยืน เป็นรากฐานในการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนให้ยั่งยืนต่อไปด้วย

จากการที่ได้ไปศึกษาภาคสนามผู้วิจัยได้ข้อมูลของสภาพปัญหาและอุปสรรคต่าง ๆ ในการพัฒนาผลิตภัณฑ์เสื้ออกของกลุ่มทอเสื้อบ้านท่าแฉลบ ดังนี้

1. การทอเสื้อของกลุ่มเป็นงานฝีมือที่มีความละเอียดต้องใช้ความประณีตและระยะเวลานาน ในการผลิต ทำให้คนรุ่นใหม่ไม่สืบทอดการทอเสื้อ

2. วัตถุดิบที่ใช้เป็นวัตถุดิบที่ได้จากการปลูก ฉะนั้นต้องใช้พื้นที่และเวลาเป็นการเพิ่มแรงงาน และค่าใช้จ่ายในการลงทุน

3. ด้านการตลาดมีข้อจำกัดเพราะเป็นงานหัตถกรรม ชาวบ้านไม่ค่อยมีความชำนาญ ในด้านการตลาด

4. ได้รับการสนับสนุนเรื่องเงินทุนจากภาครัฐบาลอย่างจำกัด

5. การพัฒนารูปแบบมีความจำกัดเพราะเป็นวัตถุดิบหัตถกรรม หากใช้เครื่องจักรในการผลิต คุณค่าทางศิลปะก็จะลดลง

6. ผลผลิตจากสื่อที่พัฒนาขึ้นมีจำนวนน้อย ทำให้มีรูปแบบที่ซ้ำกับชุมชนอื่น ผลผลิตไม่มีความหลากหลายและไม่มีความโดดเด่นของตัวเอง

จากปัญหาดังที่ได้กล่าวมาข้างต้น คณะวิจัยจึงมีความสนใจที่จะการพัฒนาผลิตภัณฑ์จากสื่อในรูปแบบใหม่ที่สอดคล้องกับภูมิปัญญาชาวบ้าน ซึ่งคณะวิจัยเป็นอาจารย์ประจำหลักสูตรศิลปกรรมศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาทัศนศิลป์ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี มีความตระหนักในคุณค่าของภูมิปัญญาท้องถิ่น จึงได้นำองค์ความรู้ในด้านศิลปะและการออกแบบมาสรรค์สร้างงานวิจัยโดยใช้กระบวนการจัดการเรียนรู้ที่บูรณาการแนวคิดเศรษฐกิจสร้างสรรค์ขยายสู่การเรียนการสอนในชั้นเรียน โดยมีครูเป็นผู้ชี้แนะความรู้แก่ผู้เรียนเพื่อให้เกิดการสร้างเศรษฐกิจสร้างสรรค์พัฒนาต่อยอดนวัตกรรมในชุมชน โดยเริ่มจากการศึกษางานหัตถกรรมทอเสื่อจันทบูร ในด้านของผลิตภัณฑ์จากสื่อประเภทภาพระดับตกแต่งผนังของชุมชนท่าแฉลบ ตำบลบางกะจะ อำเภอเมือง จังหวัดจันทบุรี จากนั้นจะเชื่อมโยงข้อมูลสู่การตลาดสร้างสรรค์ภาพปะติดด้วยสื่อที่ก่อให้เกิดองค์ความรู้ที่เป็นประโยชน์สำหรับชุมชนฯ ในการนำความรู้ด้านการออกแบบไปประยุกต์ใช้ในการสร้างเอกลักษณ์ และการผลิตสินค้าในท้องถิ่น โดยมีความสอดคล้องกับความต้องการของตลาดหรือกลุ่มลูกค้าในยุคสมัยปัจจุบัน นำไปสู่การสร้างรายได้ ทำให้ชุมชนอยู่ได้อย่างยั่งยืนและต่อยอดการสร้างเศรษฐกิจสร้างสรรค์ในประเทศไทยต่อไปในอนาคต

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อทดลองใช้สื่อสร้างสรรค์ภาพปะติด
2. เพื่อสร้างสรรค์ผลงานภาพปะติดระดับผนังด้วยสื่อให้กับชุมชนท่าแฉลบ

ประโยชน์ของการวิจัย

1. ผลทางสังคม

- 1.1 ได้องค์ความรู้พื้นฐานทางภูมิปัญญาการผลิตภาพระดับตกแต่งผนังด้วยสื่อ
- 1.2 ชุมชน กลุ่มผู้ผลิต ชาวบ้าน หน่วยงานสนับสนุน และคณะวิจัย เกิดเครือข่ายความร่วมมือในการมีส่วนร่วมเรียนรู้ แลกเปลี่ยนประสบการณ์ ภูมิปัญญาท้องถิ่น เกิดเป็นองค์ความรู้ในการออกแบบ แปรรูป สู่การพัฒนางานศิลปหัตถกรรมทอเสื่อจันทบูร

- 1.3 ได้นำความรู้พื้นฐานทางศิลปะและภูมิปัญญาท้องถิ่นในการสร้างสรรค์ภาพปะติดด้วยสื่อ

1.4 ได้ถ่ายทอดความรู้ด้านศิลปะในการสร้างสรรค์ภาพปะติดด้วยสื่อหลากหลายเพื่อเป็นแนวทางในการพัฒนาสินค้าของชุมชนให้มีมูลค่าเพิ่ม

1.5 บูรณาการร่วมกับการเรียนการสอนรายวิชาการทดลองใช้วัสดุเพื่อสร้างงานศิลปะ

2. ผลประโยชน์ทางวิชาการ

2.1 เป็นการต่อยอดองค์ความรู้ด้านศิลปกรรมในงานศิลปหัตถกรรมทอเสื่อจันทบูร

2.2 สามารถใช้เป็นกรณีศึกษาในรายวิชาศิลปะพื้นบ้าน การออกแบบของที่ระลึก วัสดุและเทคนิคทางศิลปะ และรายวิชาอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องเกี่ยวกับหลักสูตรศิลปกรรมศาสตรบัณฑิต คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี

2.3 นำผลที่ได้จากการวิจัยไปเผยแพร่ในวารสารการวิจัยในระดับชาติ และนานาชาติ เช่น วารสารวิจัยรำไพพรรณี และวารสารที่ได้รับการรับรอง (TCI)

3. ผลประโยชน์ทางด้านเศรษฐกิจ/พาณิชย์

3.1 สามารถนำผลการออกแบบไปสู่การผลิตและจำหน่ายโดยก่อให้เกิดรายได้ในการจำหน่ายสินค้าที่ได้พัฒนาจากการสร้างอัตลักษณ์ของท้องถิ่น และมีความสอดคล้องกับความต้องการของตลาดหรือกลุ่มลูกค้าในยุคสมัยใหม่ ในด้านรูปแบบ รูปทรง ลวดลายและสี ซึ่งได้รับความสนใจและสนับสนุนงานศิลปหัตถกรรมทอเสื่อจันทบูรมากขึ้น

ขอบเขตของการวิจัย

1. ขอบเขตด้านประชากร

ประชากรที่ใช้ในการศึกษาครั้งนี้เป็นชาวบ้านในชุมชนท่าแฉลบ ตำบลบางกะจะ อำเภอเมือง จังหวัดจันทบุรี ซึ่งมีทั้งผู้นำในชุมชนและผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการกำหนดรูปแบบงาน จำนวน 10 คน ได้แก่ 1) ประธานศูนย์การเรียนรู้วิสาหกิจชุมชนกลุ่มเสื่อบ้านท่าแฉลบ 2) ช่างผู้ผลิตภาพประดับตกแต่งผนังด้วยเสื่อกกในชุมชนฯ 3) สมาชิกกลุ่มวิสาหกิจชุมชน กลุ่มเสื่อบ้านท่าแฉลบ จำนวน 3 คน 4) พัฒนาชุมชนหรือตัวแทนชุมชน 5) อาจารย์ผู้สอนในสาขาวิชาที่เกี่ยวข้องกับงานศิลปะ จำนวน 2 คน 6) นักออกแบบของที่ระลึก จำนวน 2 คน

2. ขอบเขตด้านพื้นที่

ชุมชนท่าแฉลบ ตำบลบางกะจะ อำเภอเมือง จังหวัดจันทบุรี

3. ขอบเขตด้านเนื้อหา

ศึกษางานศิลปหัตถกรรมทอเสื่อในชุมชนฯ และการนำความรู้ด้านศิลปะเพื่อออกแบบพัฒนางานศิลปะจากเสื่อจันทบูร

4. ขอบเขตด้านเวลา

ปีการศึกษา 2563 – 2564

นิยามศัพท์เฉพาะ

การวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ใช้ศัพท์บางคำในความหมายและขอบเขตจำกัด ดังนี้

1. การพัฒนา

กระบวนการของการเปลี่ยนแปลง ที่มีการวางแผนไว้แล้ว คือการทำให้ลักษณะเดิม เปลี่ยนไป โดยมุ่งหมายว่าลักษณะใหม่ที่เข้ามาแทนที่นั้นจะดีกว่าลักษณะเก่า แต่โดยธรรมชาติแล้ว การเปลี่ยนแปลง ย่อมเกิดปัญหาในตัวเอง

การพัฒนา ใช้ในภาษาอังกฤษว่า Development นำมาใช้เป็นคำเฉพาะและใช้ประกอบ คำอื่นก็ได้ เช่น การพัฒนาประเทศ การพัฒนาชนบท การพัฒนาเมืองและการพัฒนาข้าราชการ เป็นต้น การพัฒนาจึงถูกนำไปใช้กันโดยทั่วไปและมีความหมายแตกต่างกันออกไป ดังกล่าวแล้ว เกี่ยวกับความหมายของการพัฒนานั้นได้มีผู้ให้ความหมายไว้หลายความหมายทั้งความหมาย ที่คล้ายคลึงกันและแตกต่างกัน

2. การเพิ่มมูลค่า

หมายถึงสิ่งต่าง ๆ ที่ผู้ผลิตใช้ความคิดสร้างสรรค์ในการสร้างและพัฒนาขึ้น ทำให้ผลิตภัณฑ์ หรือบริการนั้นมีการปรับปรุง เปลี่ยนแปลง เพื่อทำให้ผลิตภัณฑ์มีมูลค่าเพิ่ม

เป็นการสร้างมูลค่าที่เน้นตัวผลิตภัณฑ์ทั้งที่เป็นผลิตภัณฑ์เดิม หรือคิดค้นผลิตภัณฑ์ใหม่โดย อาศัยการวิจัยและพัฒนาผลิตภัณฑ์ ตัวอย่างเช่น การสร้างเครื่องหมายการค้า การปรับเปลี่ยน รูปลักษณ์ผลิตภัณฑ์ การสร้างสรรค์บรรจุภัณฑ์ การสร้างผลิตภัณฑ์ใหม่ที่เป็นนวัตกรรม การสร้างผลิตภัณฑ์ทางเลือกสำหรับผู้บริโภคเฉพาะกลุ่ม หรือผลงานที่เน้นความเป็นเอกลักษณ์ เฉพาะถิ่น เช่น ผลิตภัณฑ์หนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์ (One Tambon One Product: OTOP)

3. สินค้าชุมชน

หมายถึง การผลิตสินค้าที่ดำเนินการโดยชาวบ้านในชุมชนที่ไม่จำเป็นต้องเกิดจาก การรวมตัวกันของคนในชุมชนเพื่อผลิตสินค้า โดยนำทรัพยากรท้องถิ่นที่มีอยู่ในชุมชนมาผลิต หรือนำมาแปรรูป ซึ่งจะสะท้อนให้เห็นถึงคุณค่าของอัตลักษณ์ ภูมิปัญญาท้องถิ่น และความเป็นอยู่ ของคนในชุมชน เพื่อสร้างรายได้ให้กับตนเอง ดังนั้น สินค้าชุมชน จึงเป็นรากฐานสำคัญในการพัฒนา เศรษฐกิจชุมชนให้สามารถพึ่งตนเองได้ และเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิต ความเป็นอยู่ของชุมชน รวมถึงเป็นอีกช่องทางหนึ่งในการสร้างความเท่าเทียม ซึ่งจะนำไปสู่การเป็นฐานรากทางเศรษฐกิจ ที่มั่นคง

4. การสร้างสรรค์

หมายถึง การนำเสนอสิ่งแปลกใหม่ที่ไม่เคยมีมาก่อน ในทางศิลปะสามารถกระทำ โดยการนำวิธีจัดรูปแบบองค์ประกอบศิลปะโดยใช้ทัศนธาตุ เช่น เส้น สี น้ำหนัก พื้นผิว รูปร่าง รูปทรง เป็นสื่อในการถ่ายทอด และผ่านเทคนิคต่าง ๆ ในทางจิตรกรรมอาจใช้ ดินสอสี สีน้ำมัน สีน้ำ สีอะครายลิก สีฝุ่น หรือเทคนิคผสม เป็นต้น

การสร้างสรรคทางทัศนศิลป์ หมายถึง สิ่งประดิษฐ์ของมนุษย์ที่แสดงออกถึงสุนทรียภาพในตัวมนุษย์ เกิดจากประสบการณ์ ความต้องการ ความคิดที่เป็นปัจเจกบุคคลอันนำไปสู่การสร้างวัตถุที่มีสุนทรียรสที่สัมผัสได้ด้วยการมองเห็นเป็นหลัก สารที่ถูกส่งผ่านจากผลงานศิลปะจะเป็นภาษาภาพที่ใช้ทัศนธาตุทางศิลปะเช่น จุด เส้น รูปร่าง รูปทรง สี แสงเงา พื้นผิว ความกลมกลืน และการจัดภาพ ทั้งนี้ผู้รับสารหรือผู้ชมงานศิลปะชิ้นนั้น ๆ อาจจะรับรู้ สัมผัส จินตนาการได้ตรงหรือไม่ตรงกับเจตนาของผู้สร้างสรรค์ก็ได้ ทั้งนี้จะขึ้นอยู่กับประสบการณ์ทางสุนทรียะของแต่ละบุคคล จุดมุ่งหมายของการสร้างงานทัศนศิลป์ก็เพื่อสนองต่อความต้องการภายใน และสร้างคุณค่าทางจิตใจด้วยความประณีตความละเอียดมีระเบียบ น่าอัศจรรย์ ประหลาด แปลกหูแปลกตา เป็นสิ่งที่มีคุณงามความดี ทำให้ผู้พบเห็นเกิดความประทับใจ

5. ภาพปะติด

ภาพปะติด หรือ คอลลาจ คือ การสร้างสรรคงานศิลปะที่ต้องอาศัยพื้นฐานของการวาดภาพเขียนภาพนั่นเอง แทนที่จะวาดภาพแล้วระบายสี กลับใช้วัสดุที่มีรูปร่าง รูปทรงซึ่งมีสีสันต่าง ๆ ปะติดลงไปจะได้ภาพตามต้องการ

ภาพปะติด เป็นงานสื่อประสมแบบ 2 มิติ เริ่มแรกเป็นการนำเอาวัสดุที่มีลักษณะ 2 มิติ เช่น ภาพถ่าย ภาพพิมพ์ กระดาษ ภาพเขียนและวัสดุอื่น ๆ มาปะติดลงบนแผ่นรองรับให้เกิดเป็นภาพต่าง ๆ ขึ้น โดยอาจจะแต่งเติมด้วยการระบายสีหรือใช้สีของวัสดุทั้งหมด ภาพปะติดในระยะหลังเริ่มใช้วัสดุที่มีความหนามากขึ้นและหลากหลายชนิดมากขึ้น แต่ยังคงปะติดอยู่บนแผ่นพื้นระนาบเช่นเดิม

6. ภาพประดับตกแต่งผนัง

การตกแต่ง (DECORATION) หมายถึงการจัด ประดับเพื่อความงามของอาคาร สถานที่ทั้งภายในและนอกอาคาร รวมทั้งบริเวณที่อยู่โดยรอบของอาคารด้วย โดยการใช้สิ่งประดิษฐ์คิดค้นขึ้นหรือจากธรรมชาตินำมาดัดแปรเพื่อการตกแต่ง เพื่อตอบสนองความต้องการทางด้านประโยชน์ใช้สอย และให้คุณค่าความสวยงาม

ในปัจจุบันการตกแต่งก็อาจหมายถึง ภาพจิตรกรรมที่เขียนขึ้น หรือรูปประติมากรรมสำหรับประดับภายในอาคาร สถาปัตยกรรมที่เรียกว่าศิลปะตกแต่ง (DECORATIVE ARTS) ศิลปะเพื่อศิลปะบริสุทธิ์ (PURE ARTS) ปัจจุบันนี้การตกแต่งยังหมายถึง การกำหนดโครงสร้างตกแต่งภายในอาคาร ในห้อง การออกแบบกำหนดสีพรม การออกแบบเครื่องเรือน (FURNITURE) รูปภาพ รูปปั้น และสิ่งประดับเพื่อความสวยงามเหล่านี้ เป็นต้น

ในบรรดาสิ่งของที่ใช้ในการตกแต่งผนังทั้งหลาย รูปภาพน่าจะเป็นสิ่งที่ยอดนิยมที่สุด รูปภาพมีมากมายหลายชนิดหลายประเภท รูปภาพเป็นได้ทั้งงานศิลปะที่เป็นวิจิตรศิลป์ ซึ่งอาจแยกออกเป็นภาพวาดเส้น ภาพพิมพ์ หรือภาพวาดระบายสีในแต่ละเทคนิค เช่น สีน้ำ สีน้ำมัน สีอะคริลิก เป็นต้น

นอกจากนี้ยังมีภาพถ่าย ภาพจากหนังสือ ภาพตัดปะ หรือแม้กระทั่งภาพที่เกิดจากการปักผ้า ในรูปแบบแต่ละชนิดนั้นล้วนเป็นสื่อที่ให้ความหมายด้านความสวยงามและคนทั่วไปสามารถสัมผัสได้ ไม่ยากนัก และสามารถจัดหามาตกแต่งบ้านได้

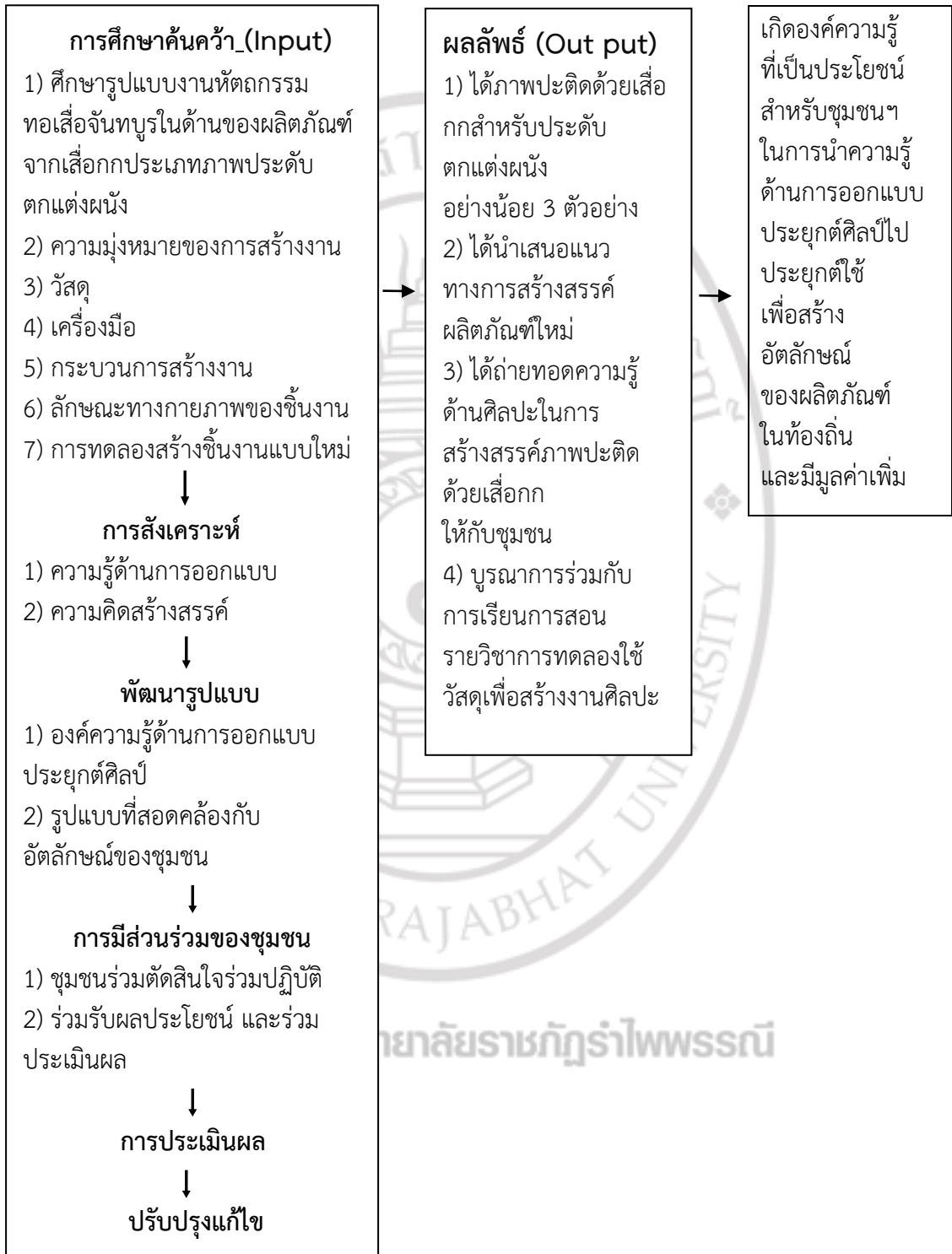
7. ศิลปะหัตถกรรมทอเสื่อจันทบูร

หมายถึง การนำเส้นกกพุ่งเข้าไประหว่างเส้นเอ็นที่ขึงตึงไว้กับทูก โดยมีพื้เป็นตัวปรับเส้นเอ็นแต่ละเส้นให้สอดรับกับเส้นกก แล้วดึงพื้กระทบเข้ากับเส้นกกให้ชิดสนิทกันทุกเส้นด้วยการคว่ำและหงายพื้ไปในแต่ละครั้ง หลังจากนั้นจะได้นำเสื่อผืนที่ทอเสร็จแล้วมาตัดเย็บเป็นผลิตภัณฑ์หรืองานศิลปะต่อไป

ลิขสิทธิ์ของมหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี

กรอบแนวความคิดของโครงการวิจัย

กรอบแนวคิดสำหรับโครงการวิจัยได้ ดังนี้

ภาพที่ 1.1 กรอบแนวความคิดในการวิจัย